

18. Конвенція Міжнародної організації праці «Про надомну працю» № 177 від 20 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_327#Text

УДК 349.2

DOI: 10.32751/2617-5967-2021-03-02

Мельник М.Б.,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри трудового права та
права соціального забезпечення, провідний юрист
Центру проблем імплементації
європейського соціального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ДОКТРИНА ТРУДОВОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ

У статті розглядаються проблеми ефективності доктрини трудового права, як джерела (форми) права. Розкриваються проблеми правозастосування доктрини трудового права; співвідношення між «якістю» та «ефективністю». Доводиться необхідність вироблення моделі впровадження доктрини трудового права, як джерела (форми) права при врегулюванні трудових правовідносин на національному та законодавчому рівні.

Ключові слова: джерела трудового права, трудове право, ефективність трудового права, правова доктрина, доктрина трудового права

The article considers the problems of the effectiveness of the doctrine of labor law as a source (form) of law. Problems of law enforcement of the doctrine of labor law are revealed; the relationship between "quality" and "efficiency". It is necessary to develop a model for the implementation of the doctrine of labor law as a source (form) of law in the regulation of labor relations at the national and legislative levels.

Key words: sources of labor law, labor law, efficiency of labor law, legal doctrine, doctrine of labor law

Джерела (форми) права відіграють фундаментальну роль в правозастосуванні.

Одним із видів джерел (форм) трудового права є правова доктрина в контексті врегулювання правовідносин ускладнених іноземним елементом, тобто, у міжнародному приватному праві. Правове регулювання таких відносин є актуальним, в першу чергу через потребу врегулювання правовідносин, які виникли в реалізації права на працю за кордоном, чи іноземців в Україні. Додаткові причини актуальності обґрунтовуються проблемою врегулювання трудових правовідносин в силу певним факторам, дотичним до трудового права, а саме: трудової міграції, відкритості кордонів, високу заробітну плату, підвищення якості життя роботодавців розвинутих країн тощо.

Відповідно до ч.1 ст.8 Закону України «Про міжнародне приватне право» «...при

застосуванні права іноземної держави суд чи інший орган встановлює зміст його норм згідно з їх офіційним тлумаченням, практикою застосування і *доктриною* у відповідній іноземній державі... (курсив власний – М.М.)» [1, с.]. Професор А.С. Довгерт, коментуючи даний Закон зазначає, що світова практика свідчить, що суд доволі часто з власної ініціативи звертається за допомогою до експертів, які є фахівцями в певній сфері іноземного права [2, с.]. У підручнику з міжнародного приватного права за редакцією В.П. Жушмана та І.А. Шуміло (2011р.) зазначається, що правові доктрини слід визнавати витокami формування права – його джерелами. Адже доктринальні джерела – це оприлюднені праці правників, що отримали загальне визнання. Тому деякі правові системи допускають можливість при обґартуванні своєї позиції в суді посилалися не тільки на норми закону, але й на думку відомих учених-практиків [3, с.].

Окрім того, правова доктрина, як джерело права є джерелом (формою) права та застосовною й у міжнародному публічному праві. У підручнику з міжнародного публічного права зазначається, що Статут Міжнародного суду ООН виділяє чотири важливі критерії застосування доктрини у своїй практиці: допоміжний характер доктрини; застосування доктрини винятково для визначення правових норм; застосування доктрини виключно з публічного права; допустимість використання досвіду тільки найкваліфікованіших юристів різних націй (ст.59) [4, с.].

У різних правових аспектах, проблемами «ефективності права» в загальнотеоретичному аспекті переймались чимало дослідників, серед яких можливо виділити С.А. Жінкіна («Эффективность права: антропологическое и ценностное измерение», 2009р.) [5, с.], Н.А. Розенфельд («Коротка методика юридичного аналізу ефективності застосування законодавства», 2009р.) [6, с.], та деяких інших.

Проблемами суто «правової доктрини» як концепції, моделі, тощо, переймалися такі дослідники як Є.П. Євграфова («Доктрина у правовій науці і юридичній практиці», 2013р.) [7, с.]; І.В. Семініхін («Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз», 2012р.) [8, с.], тощо.

В трудовому праві безпосередньо проблеми ефективності норм трудового права, були досліджені на докторському дисертаційному рівні Л.Ф. Купіною («Ефективність норм трудового права», 2021р.) [9, с.]. Досліджуючи проблеми ефективності норм трудового права вчена слушно акцентувала увагу на співвідношенні понять «ефективність норм трудового права», «ефективність трудового права», виявляючи у таких певні фактори оцінки досягнення цілей та завдань правового регулювання суспільних відносин у сфері праці. Також, дослідження проведене у співвідношенні поняття «ефективність трудового законодавства» як векторіального напрямку розвитку трудових правовідносин, що на думку дослідниці, видається принциповим для проведення обґрунтованого та зваженого реформування чинної та перспективної системи трудового права України [10, с.].

Отож, аналізуючи дане дослідження, необхідно зазначити стосовно того, що таке дослідження стосувалось переважно аналізу та оцінки трудового права та трудового законодавства, а також норм трудового права, з точки зору позитивістського підходу. На це вказує об'єкт дослідження, який склала норма права, а не джерела права [11, с.]. Правова доктрина, як джерело (форма) права не досліджувались ні в контексті «норми», ні в контексті «джерела (форми) права», очевидно в силу того, що в класичному підході, яка устоялась у правовій доктрині, зазначене дослідження охоплювалось спеціальністю 12.00.05 (...трудове право), а не 12.00.03 (... міжнародне приватне право).

В юридичній енциклопедії з права соціального забезпечення (соціального права – М.М.) міститься тезисна замітка про «ефективності норм соціального права», в

інтерпретації визначення. Під нею (ефективністю норм соціального права) розуміється соціальна спроможність норм права у процесі їх реалізації забезпечувати задоволення соціальних благ, через досягнення соціального значущого результату в правовому механізмі регулювання соціальних прав відповідно до мети, завдання та соціальної спрямованості закону [12, с.]. Також, зазначається, що ефективність правового регулювання є важливим показником насамперед дієвості національної правової системи та її складових, що виражається їх спроможністю проводити впорядкування відносин у суспільстві до максимально можливих позитивних результатів за рахунок обґрунтованих, розумних і доцільних витрат та юридичних обмежень [13 с.].

Л.Ф. Купіна, досліджуючи проблеми ефективності норм трудового права акцентуючи увагу на відмінних рисах «ефективності трудового права» та «ефективності норм трудового права» приходить до висновку стосовно того, що «...ефективність трудового права полягає в реалізації трудових прав та задоволенні інтересів учасників правовідносин, які (права та інтереси) є предметом правового регулювання та найвищою метою існування права загалом...» [14 , с.]. Такий підхід, на нашу думку, є доволі загальним, і тому не дає належного тлумачення позиції стосовно ефективності доктрини трудового права, як джерела (форми) права у правозастосовній практиці. В такій позиції не виокремлюється концепція правової доктрини у «формі джерела права», що свідчить про аспект розгляду проблеми у спеціальності «12.00.05». Разом з тим, це утворило односторонність підходу, тому що збуло науковий пошук до позитивістської концепції. Водночас, доволі неоднозначною є теза дослідниці проте, що вона торкається проблем «правореалізації» трудових прав в контексті трудового права. Тобто, як навчальної дисципліни, чи як правової доктрини, якій притаманне «джерельне» оформлення.

Доволі критично слід поставитись і до тих висновків дослідниці, що «...досягнення належного рівня ефективності *трудоного права* базується на *вольовій поведінці учасників* правовідносин, спрямованої на забезпечення панування принципів верховенства права, свободи праці та соціальної рівності...» [15 , с.]. По перше, правова доктрина є об'єктивним феноменом права; по друге, «вольова поведінка» не може бути об'єктивною надбудовою ефективності трудового права як галузі, і тим більше як доктрини. Адже в останньому випадку, у випадку підходу до розуміння трудового права як «доктрини» стосовно знаку «=» її як «джерела права», то скоріш слід вести дискусію про «трудове право» як вираз «норми права», про вираз як «правила поведінки», про їх тлумачення, завдяки доктринальному підходу щодо наявності наукових «положень», «концепцій», «ідей», досліджень.

Не було б зайвим вказати на те, що «показники ефективності реалізації норм трудового права», Л.Ф. Купіна інтерпретує як наочні, підтверджені конкретними кількісними та якісними параметрами даних, за допомогою яких можна сформулювати уявлення про досягнення поставлених нормами трудового права цілей, і відповідно, про дієвість або недієвість таких норм [16, с.]. Як бачимо, критерій «ефективність» поєднується вченою із «якістю». Проте, про якісні ознаки вчена не веде мову. За такого підходу, не було б зайвим звернутись до праць, інших дослідників.

М.Г. Кравченко веде мову не стільки про «ефективність» скільки про «якість закону». *До прикладу*, у своїх наукових пошуках, дослідник приходить до висновку про те, що «...якість закону – це комплексна категорія, яка полягає в поєднанні ознак закону, які у своїй сукупності визначають його як окремий вид нормативно-правових актів, що посідає особливе місце в системі законодавства держави, а також вимог, яким він має відповідати...» [17 , с.]. Тобто, не дивлячись на такий підхід, дослідник не веде мову про ефективність закону, опираючись у «якості» на певні ознаки.

Натомість Л.Ф. Купіна пропонує виділяти показники ефективності норм трудового права. Серед їх складових виокремлює: «...первинні наслідки (ті соціальні наслідки, оцінка яких відбувається на підставі безпосередніх цілей, задля яких приймається і втілюється правова норма або чиниться певна правова дія) і вторинні наслідки (ті соціальні наслідки, настання яких нормою трудового права не передбачалось)...» [18, с.].

Разом з тим, основною тезою про актуальність проблеми «ефективності» правової доктрини в трудовому праві можливо віднайти з огляду не стільки на «правозастосовному» аспекті доктрини трудового права, як джерела (форми) права, скільки на питанні про дихотомію наукових результатів досліджень із трудовим законом. *До прикладу*, візьмемо до уваги те, що основний кодифікований законодавчий акт прийнятий Законом № 322-VIII від 10.12.71 року (Кодекс законів про працю України – 1971р. ! – М.М.) [19, с.]. Змін до КЗпП було внесено станом на 21.11.2021р. – понад 148, не враховуючи рішень Конституційного Суду України та рішень ВС [20, с.].

Натомість, дисертаційних досліджень, з огляду на затверджені теми в 2013 році («Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права(затверджених у 2013 р.)») [21, с.]; на затверджені теми в 2015 році («Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (затверджених у 2015 р.)») [22, с.], тощо, – було затверджено в 2015р. теми досліджень за спеціальністю 12.00.05 – 35 (2,86 % – від загальної кількості спеціальностей 12.00.00) [23, с.]; а в 2013 році – за спеціальністю 12.00.05 – 44 теми (2,9 %) [24, с.]. Отож, із кожним роком наукові результати у геометричній послідовності додаються, зростають. Натомість зміни до трудового законодавства ні. Так, може, дійсно правова доктрина пропонується на визнання в Україні як форми джерела права?

У відступ від іронічного теоретично-правового припущення такої ідеї, а разом з тим і констатації наукового факту, важливо вказати на наслідки, цілком вже практичного характеру.

Так, на нашу думку, така проблема призводить до того, що правозастосувач (адвокати, судді, прокурори тощо) здебільшого опираються на правові позиції Верховного Суду, Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини і основоположних свобод. Натомість системним, структурованим правовим конструкціям не приділяють уваги, не оперують. Але як відомо, суд не творить право, а застосовує закон, закон (право), яке витікає із позитивного права, із принципів права, та заснований виключно на правовій доктрині. Така практика не може не мати негативних результатів: це відсутність системності та упорядкованості; це казуальність правової позиції, їх суперечність; це відсутність ієрархії правових позицій тощо. Пересічний юрист, у такий спосіб ніби «підсідає» на судову практику. Виникає замкнене коло, яке далеке від системи тієї чи іншої галузі права. Інший негативний ефект від судової практики у тому, що юридичні ЗВО, неспроможні услідкувати за змінами, додавши матеріал у навчальний план, підручники, посібники тощо. Право та правова підготовка без якісної доктринальної галузевої концепції втрачає свій сенс. Юрист, як професія через дискредитацію стоїть на порозі зникнення, адже юридичні знання не можуть бути безсистемними, не структурованими, тощо. Ринок праці на неякісну підготовку юристів доволі жваво реагує. Ось в чому одна із проблем наслідків неефективності правової доктрини, в тому числі й доктрини трудового права. Права на працю, яке нівельоване у спосіб «обходу», «неактуальності».

Насамкінець, в контексті визначення «ефективності доктрини трудового права» доцільно звернути увагу на те, що така повинна визначатись щонайменше за принципами правотворчого процесу. До прикладу, одним із таких є «принцип правової визначеності».

Він закріплений у новоприйнятому Законі України «Про правотворчу діяльність» [25, с.]. Згідно п.5 ч.1 ст.3 (принципи правотворчої діяльності), цей принцип регламентується законодавцем як «...норми права, викладені у нормативно-правових актах, мають бути чіткими та достатньо зрозумілими, не припускати різного тлумачення, бути забезпечені механізмами їх реалізації, а також забезпечувати суб'єктам правовідносин можливість передбачати правові наслідки реалізації норм права...» [26, с.]. Вже у ч.1 ст.8 цього Закону зазначено, що «...норма права – це загальнообов'язкове правило поведінки, що застосовується до невизначеного кола осіб і розраховане на неодноразове застосування, яке охороняється і забезпечується державою...» [27, с.]. А «нормативно-правовий акт» визначається як «...офіційний письмовий документ...» (ч.2), а вже «законодавство України», подається як «ієрархічна система нормативно-правових актів та міжнародних договорів України...» (ч.3) [28, с.]. Отже, за аналогією, для доктрини, як джерела (форми) права повинна бути характерною «системність», «ієрархічність», «загальнообов'язковість». Про критерій її «загальнообов'язковості» як джерела права, як і про «ефективність норм права» не йдеться.

Однак, цікавим є питання з поміж «учасників правотворчої діяльності», до яких ч. 1 ст. 4 Закону відносить: (1) суб'єкти правотворчої діяльності; (2) суб'єкти забезпечення правотворчої діяльності; (3) заінтересовані особи [29, с.]. Це означає, що такими учасниками можуть бути й ЗВО, наукові установи, а також, безпосередньо вчені-юристи. Адже метою Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року є «...забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб...» [30, с.]. До того ж, «наукова діяльність» визначається як «інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами, якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження» (ст.1) [31, с.]. Тобто, результат одержання наукових знань сприяє ефективності застосування доктрини, як джерела (форми) права. Разом з тим, будь який закон в Україні може та повинен формуватися завдяки науковим доробкам та результатам у праві.

На підтвердження такої позиції, законодавець у Законі України «Про правотворчу діяльність» цілком прогнозовано схиляється до юридичному прогнозуванню, в якому повинно відображатися: (1) тенденції розвитку сучасної правової системи; (2) соціальні потреби, публічні інтереси та суспільні відносини, що потребують врегулювання шляхом правотворчої діяльності; (3) перспективні форми і методи правового регулювання суспільних відносин; (4) системність розробки і прийняття (видання) нормативно-правових актів; (5) оцінка впливу запропонованого правового регулювання та/або охорони на суспільні відносини. Такі питання безумовно відображають наукові та правові методи (ст.19).

Більше того, законодавець у ст.19 цього Закону визначає «наукову концепцію розвитку законодавства України», під якою розуміє «...документ *рекомендаційного* характеру, в якому на теоретико-емпіричній основі здійснюється системне передбачення розвитку законодавства України, його окремих галузей, сфер та напрямів...». А сама розробка Наукової концепції розвитку законодавства України повинна здійснюватися один раз на 5 років Національною академією правових наук України. З цього постає за очевидне, що НАПрН України є учасником правотворчого процесу, а її наукові концепції характеризуються рекомендаційним характером. Натомість, у відступ від цього Закону, як бути із ст.8 Закону України «Про міжнародне приватне право» стосовно доктрини трудового права, як джерела (форми) права? Очевидно, що характер наявності «іноземного

елементу», переконливо вказує на загальну відповідність джерелу права та його правозастосовність.

Зрештою, ці та інші викладені вище обставини, свідчать про те, що в Україні слід виробити модель впровадження правової доктрини, як джерела права, подібних до тих критеріїв прийнятності, які закріплені в Статуті Міжнародного суду ООН стосовно визнання із застереженнями доктрини права, як джерела (форми) права. Такий підхід суттєво би окреслив критерії прийнятності до правозастосування у юридичній практиці доктрини трудового права, в тому числі й судовій; також, він би суттєво посилив правозастосовний процес, надавши більш ширшого розуміння застосованих норм права правозастосувачем, додав би обґрунтованості тим чи іншим юридичним фактам та правовідносинам; зблизив би теорію із практикою, чим би виконав одну із функцій права – соціальну. Адже наука не може бути асоціальною, тому що завжди реагує на ключові проблеми суспільства та намагається їх не «засудити», а пояснити, вирішити, врегулювати.

Висновки. Правова доктрина та закон як джерела (форми) права повинні володіти такою властивістю як «соціальна спрямованість». Вона витікає з ідеї права, власне із принципів права. Ефективність правозастосовного процесу як правової доктрини, так і закону, повинна зводитися в дотриманні, інтерпретації та реалізації принципів права на відповідному ієрархічному рівні, з врахуванням специфіки галузевої сфери права, міжгалузевості тощо.

Знак «дорівнює» із «доктриною трудового права» та «трудовим правом» ставити не слід, через різність цих критеріїв, феноменів та категорій наукових понять. Отож, й ефективність стосуватиметься різних сфер однієї галузевої приналежності.

Феномени «якість» та «ефективність» стосовно джерела (форми) права поєднуються, взаємодоповнюється і узгоджується між собою. Адже «ефективність» та «якість» є як початковим, так і кінцевим результатом процесу реалізації форми (джерела) права. А саме, ефективність – кінцевий результат досягнення мети, а якість, забезпечена формою (джерелом) права можливість його досягнути.

Також слід констатувати, що в Україні доцільно впровадити «субсидіарне» застосування доктрини трудового права, як джерела (форми) права. Це можливо через забезпечення та впровадження моделі доктрини трудового права, як джерела (форми) права при врегулюванні трудових правовідносин на національному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
2. Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону/За ред. доктора юридичних наук, проф. А.Довгерта. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. С.78
3. Міжнародне приватне право: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл./за ред. проф. В.П. Жушмана та доц. І.А. Шуміло. Х.: Право, 2011. С.36
4. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т./ [В.В. Мицик, М.В. Буроменський, О.В. Буткевич та ін.]; за ред. В.В. Мицика. 2-ге вид., змін. Харків: Право, 2020. С.124
5. Жинкин С. А. Эффективность права: антропологическое и ценностное измерение: диссертация ... доктора юридических наук: 12.00.01 / Жинкин Сергей Алексеевич; [Место защиты: Кубан. гос. ун-т]. Краснодар, 2009. 401с.
6. Розенфельд Н.А. Коротка методика юридичного аналізу ефективності застосування законодавства / Н.А.Розенфельд. К.: Юстініан, 2009. 48с.

7. Євграфова Є. Доктрина у правовій науці юридичній практиці. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 52-62 URL.: file:///C:/Users/3CDE~1/AppData/Local/Temp/varny_2013_2_9.pdf
8. Семеніхін І.В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / І.В. Семеніхін ; Нац. акад. прав. наук. України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; наук. ред. О.В. Петришин. Х.: Юрайт, 2012. 88 с.
9. Купіна Л.Ф. Ефективність норм трудового права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05 / Купіна Людмила Францівна. Одеса, 2021. 471с. URL.: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15242/%d0%94%d0%b8%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
10. Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т./ [В.В. Мицик, М.В. Буроменський, О.В. Буткевич та ін.]; за ред. В.В. Мицика. 2-ге вид., змін. Харків: Право, 2020. С.124
11. Жинкин С. А. Эффективность права: антропологическое и ценностное измерение: диссертация ... доктора юридических наук: 12.00.01 / Жинкин Сергей Алексеевич; [Место защиты: Кубан. гос. ун-т]. Краснодар, 2009. 401с.
12. Розенфельд Н.А. Коротка методика юридичного аналізу ефективності застосування законодавства / Н.А.Розенфельд. К.: Юстініан, 2009. 48с.
13. Євграфова Є. Доктрина у правовій науці юридичній практиці. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 52-62 URL.: file:///C:/Users/3CDE~1/AppData/Local/Temp/varny_2013_2_9.pdf
14. Семеніхін І.В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / І.В. Семеніхін ; Нац. акад. прав. наук. України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування ; наук. ред. О.В. Петришин. Х.: Юрайт, 2012. 88 с.
15. Купіна Л.Ф. Ефективність норм трудового права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05 / Купіна Людмила Францівна. Одеса, 2021. 471с. URL.: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15242/%d0%94%d0%b8%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
16. Купіна Л.Ф. Ефективність норм трудового права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05 / Купіна Людмила Францівна. Одеса, 2021. С.11. URL.: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15242/%d0%94%d0%b8%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
17. Кравченко М.Г. Основні ознаки та вимоги до якісного закону. *Адміністративне право і процес*. № 4(6). 2013. С.15. URL.: [file:///C:/Users/3CDE~1/AppData/Local/Temp/493-Article%20Text-835-1-10-20190426\(1\).pdf](file:///C:/Users/3CDE~1/AppData/Local/Temp/493-Article%20Text-835-1-10-20190426(1).pdf)
18. Купіна Л.Ф. Ефективність норм трудового права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05 / Купіна Людмила Францівна. Одеса, 2021. С.10–11. URL.: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15242/%d0%94%d0%b8%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
19. Кодекс законів про працю України: Закон України № 322-VIII від 10.12.71р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
20. Кодекс законів про працю України: Закон України № 322-VIII від 10.12.71р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
21. Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права(затверджених у 2013 р.): розглянуті та схвалені відділеннями Національної академії правових наук України / упоряд.: Д. В. Лук'янов, Н. І. Карпенко. Х.: Право, 2014. 304 с.

22. Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (затверджених у 2015 р.): розглянуті та схвалені відділеннями Національної академії правових наук України / упоряд.: Д. В. Лук'янов, Н. М. Вапнярчук. Х. : Право, 2016. 252с.
23. Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (затверджених у 2015 р.): розглянуті та схвалені відділеннями Національної академії правових наук України / упоряд.: Д. В. Лук'янов, Н. М. Вапнярчук. Х. : Право, 2016. С.4
24. Перелік тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (затверджених у 2013 р.): розглянуті та схвалені відділеннями Національної академії правових наук України / упоряд.: Д. В. Лук'янов, Н. І. Карпенко. Х.: Право, 2014. С.4
25. Проект Закону Про правотворчу діяльність №5707 від 25.06.2021р.: Верховна Рада України. URL.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355
26. Проект Закону Про правотворчу діяльність №5707 від 25.06.2021р.: Верховна Рада України. URL.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355
27. Проект Закону Про правотворчу діяльність №5707 від 25.06.2021р.: Верховна Рада України. URL.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355
28. Проект Закону Про правотворчу діяльність №5707 від 25.06.2021р.: Верховна Рада України. URL.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355
29. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
30. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
31. Проект Закону Про правотворчу діяльність №5707 від 25.06.2021р.: Верховна Рада України. URL.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355

УДК 349.232:331.2

DOI: 10.32751/2617-5967-2021-03-16

Середа О. Г.,

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

o.g.sereda@nlu.edu.ua<https://orcid.org/0000-0002-8252-1963>**Луценко О. Є.**

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

<https://orcid.org/0000-0001-9357-8546>

Scopus Author ID: 57194875083

o.ye.lutsenko@nlu.edu.ua**СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІЗНИЦІ В ОПЛАТІ ПРАЦІ***У цій статті автори проаналізували низку світових офіційних даних щодо гендерних*